

А.Ю. Ключкович

ДЕСТРУКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ СЛОВАЧЧИНИ ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2016 р.

У статті розглядається функціонування політичних партій у сучасній Словаччині, з'ясовуються особливості та проблеми розвитку партійної системи, які окреслилися в контексті парламентських виборів 2016 р. Висвітлюються деструктивні тенденції партійно-політичного розвитку, що можуть негативно вплинути на функціональність партій і стабільність політичної системи Словацької Республіки.

Ключові слова: Словацька Республіка, партійна система, політичні партії, парламентські вибори

Партійна система Словацької Республіки (СР) динамічно розвивається в світлі сучасних викликів і віддзеркалює ті ключові проблеми, які хвилюють громадян-виборців. У контексті останніх електоральних циклів, і насамперед виборів 2016 р., прослідковуються ряд тенденцій партійно-політичного розвитку, що викликають занепокоєння, як в самій Словаччині, так і за рубежем, і відповідно привертають увагу дослідників. Зміни в структурі партійної системи ставлять питання про спроможність політичних партій виконувати їх функції та про стабільність політичної системи Словаччини в цілому.

В даному контексті словацький дослідник Г. Месежніков робить висновок про «деконструкцію» партійної системи Словаччини, оскільки її нинішнє ядро утворюють політичні новоутворення з нечітким ідеологічним профілем, протестним потенціалом, що мають мінімальний (або не мають взагалі) досвід управління державою [5]. З парламентськими виборами 2016 р. Д. Малова пов'язує корекцію трансформаційної моделі Словаччини, в рамках якої загострюється конфлікт між т.зв. «мейнстрімними» партіями та новими партіями «анти-істеблішменту» [4, р. 5]. І. Дудінська та М. Цірнер зазначають, що зміна характеру партійно-політичної конкуренції, посилення нетрадиційних, популістських політичних суб'єктів у сучасній Словаччині зумовлена впливом т.зв. «постфактуальної» демократії та кризи політичних партій [3, с. 324]. Отже, дослідники підкреслюють важливість і складність тих змін, що відбуваються в партійно-політичній системі Словацької Республіки.

Результати парламентських виборів 2016 р. в Словаччині окреслили ряд складних тенденцій у розвитку партій і партійної системи, висвітлення яких є метою даної статті.

Партійна система – це динамічна цілісність, контури якої змінюються від виборів до виборів. Складнішою є ситуація, коли змінюються не тільки контури, але й структурні елементи партійної системи, від стійкості яких вона залежна, стабільна взаємодія яких і породжує саму систему. За таких умов знижується рівень інституціоналізації партійної системи, що не є політично сприятливим, особливо для розвитку молодих демократій. Важливе значення має наявність т.зв. «структурного ядра» партійної системи, яке впродовж кількох електоральних циклів фіксує стабільне парламентське представництво тих партій, що визначають основне русло політичного процесу в умовах ліберальної демократії.

За результатами виборів до Національної Ради СР (НРСР) в 2016 р. розпалося «структурне ядро» словацької партійної системи, яке впродовж двох десятиліть було основою її стабільності та прогнозованості розвитку. Ядро склали три політичні сили – партія «Напряма – Соціальна демократія» (Напряма – СД), Словацький демократичний і

християнський союз / Демократична партія (СДХС/ДП), Християнсько-демократичний рух (ХДР), які ідеологічно презентували лівий і правий центр, мали значний досвід як урядової, так і опозиційної діяльності. В 2016 р. СДХС/ДП з результатом 0,26% і ХДР з 4,94% голосів не пройшли до парламенту, а електоральний показник «Напряму – СД» послабився на 16 % голосів (34 мандати) порівняно з виборами 2012 р. Тривале ослаблення традиційних партій символізує зміну моделі функціонування партійно-політичної системи СР, оскільки звільнився електоральний простір для нових, т.зв. «нетрадиційних» партій без досвіду політичної діяльності, чітких і обґрунтованих програмно-ідеологічних позицій.

Не сприяє стабільності словацької парламентсько-урядової системи й подальша плюралізація парламентського представництва політичних партій. За результатами виборів 2016 р. вперше в НРСП представлено вісім політичних суб'єктів (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Партійне представництво в НРСП за результатами виборів 2016 р. [6].

Партії	Голоси виборців	Депутатські мандати
Напряму – соціальна демократія (Напряму – СД)	28,28%	49
Свобода і солідарність (СіС)	12,10%	21
Звичайні люди і незалежні особистості – НОВА (ЗЛіНО – НОВА)	11,02	19
Словацька національна партія (СНП)	8,64	15
Котлеба – Народна партія Наша Словаччина (Котлеба – НП НШ)	8,04	14
Ми родина – Борис Коллар	6,62	11
Міст	6,50	11
Мережа	5,60	10

Партійна система Словаччини складається в основному з малих партій, яким складно знайти основу для коаліційної співпраці. Її фрагментованість фіксується вже в значній кількості суб'єктів виборчого процесу (партій, об'єднань, коаліцій), які часто складаються ще з доволі самостійних політичних груп із власними інтересами. Таке єднання політичних сил є досить умовне, спричинене скоріше необхідністю подолання п'ятивідсоткового виборчого бар'єру. В площині практичної діяльності партій фіксується значна конфліктність, що загалом не сприяє стійкості партійних утворень.

Характерною особливістю словацької партійної системи є її динамічність, постійне оновлення її складу. Вже на рівні закономірності з 1990 р. (за винятком виборів 2006 р.) працює правило вступу до словацького парламенту щонайменше однієї нової партії, а за результатами виборів 2016 р. – відразу трьох нових суб'єктів («Ми родина – Борис Коллар», «Мережа», «Котлеба – НП НШ»). З 2010 по 2016 рр. словацька партійна система оновилася на 75%, оскільки шість з восьми партій нинішнього парламенту до 2010 р. не мали досвіду парламентської діяльності. Вступ до парламенту нових партій вносить у партійну систему елементи нестійкості на протипагу стабілізаційним характеристикам, які забезпечують традиційні партії.

В контексті постійного оновлення партійної системи працює медіально відоме правило «партії для разового використання». Саме така доля спіткала нову партію «Мережа», яка опинилася на межі розпаду вже після року парламентської та урядової діяльності, а її електоральний рейтинг знизився з 14 % в лютому 2016 р. до 0,7% у вересні

2017 р. [2]. Сумнів викликають і довготривалі парламентські перспективи партії «Ми родина – Борис Коллар», яка є нашвидкуруч сконструйованим, маркетинговим проектом бізнесмена Б. Коллара.

Ступінь персоніфікації словацьких партій є доволі високим, що з одного боку, посилює їх електоральну ідентифікацію з популярними лідерами (Р. Фіцо, М. Котлеба, Б. Коллар), але з іншого – послаблює інституційну та ідеологічну основу їх діяльності, створює загрози для існування партій без свого «обличчя», ускладнює інституціоналізацію партійної системи загалом.

В аспекті оцінки ідеологічної складової, слід зазначити, що партійний ландшафт Словаччини представлений як програмними партіями з виразною ідейно-політичною орієнтацією, так і партіями з нечітким ідеологічним профілем. Але на сучасному етапі в партійній системі домінують ідейно різноманітні, прагматично налаштовані партії з розпливчатым коаліційним потенціалом, що підкреслює умовність застосування ідеологічного принципу їх класифікації.

В проекції двовірної ідеологічної шкали (ліві – праві) фіксується асиметрія партійної системи: в сучасному парламенті присутній єдиний представник лівих – партія «Напряма – СД», шість суб'єктів правого (правоцентристського) спектру (СіС, СНП, «ЗЛіНО – НОВА», «Міст», «Мережа», «Ми родина – Борис Коллар») і одна крайня права політична сила («Котлеба – НП НС»). При цьому фрагментація правого спектру посилюється від виборів до виборів. Правий спектр є розщеплений не тільки кількісно, але й диференційований програмно-ідеологічно, як крізь призму класичних ідеологій (лібералізм, консерватизм, націоналізм), так і у відношенні до ключових тем (ЄС, США, НАТО, мігранти, національні меншини). Ідеологічна неоднорідність і амбівалентність фіксується й на рівні окремих політичних суб'єктів (наприклад, «ЗЛіНО» як словацький різновид «виборчої партії» поєднує в списку лібералів, консерваторів, християнських демократів та ідеологічно невизначених політиків). На даний момент у Словаччині немає політичного суб'єкта-лідера, який зміг би консолідувати правий ідеологічний спектр.

Ідеологічна асиметрія партійної системи та фрагментованість правого спектру йде на користь лівоцентристській партії «Напряма – СД». Партія Р. Фіцо традиційно знаходить можливості для співпраці з правими (правоцентристськими) партіями, яким складно домовитись між собою. Словаччина вже не вперше демонструє цікаві варіанти владного симбіозу лівоцентристських сил з правими, націонал-популістськими партіями.

У 2016 р. було утворено ідеологічно неоднорідну, «мінімально виграшну» коаліцію з чотирьох політичних сил: «Напряма – СД», СНП, «Міст» і «Мережа». При цьому Р. Фіцо вдалося скласти доволі непростий коаліційно-урядовий «пасьянс», залучивши до співпраці своїх критиків («Мережа» і «Міст»), і об'єднавши націоналістів з СНП із захисниками угорської меншини з партії «Міст». Такий формат коаліції має відчутний брак суспільної легітимності і, як показало півторарічне функціонування, внутрішні проблеми при реалізації державної політики. Через внутрішньопартійну кризу в серпні 2016 р. коаліцію покинула партія «Мережа». Але, попри урядові незгоди, політична гнучкість Р. Фіцо та владні амбіції коаліційних партій дозволяють партнерам поки що працювати разом. У даному контексті варто підкреслити й послаблення націонал-радикалізму СНП, що посилює її коаліційний потенціал.

Деструктивною тенденцією, що наростає з кожним електоральним циклом, є зростання популізму в передвиборчих кампаніях партій. Необгрунтовані обіцянки, демагогічні гасла задля поширення популярності – складова риторики словацької політичної еліти. Соціальний популізм, національний популізм – це електорально сприйнятливі теми, які беруть на вістря виборчих кампаній як опозиційні, так і владні партії, ще починаючи з «Руху за демократичну Словаччину» В. Мечіара. Від владного чи опозиційного статусу партії «Напряма – СД» залежить тільки інтенсивність

використання популістичних гасел. Безумовно, що в таких умовах політичне відчуження і недовіра громадян тільки зростатиме.

Ще більш деструктивним є поєднання популістичних гасел і протесту проти всіх, що демонструють політичні суб'єкти «Ми родина – Борис Коллар», «ЗЛіНО» і «Котлеба – НП НС». Використовуючи протестний потенціал незадоволення мейнстрімними партіями, ці політичні сили разом здобули чверть голосів на виборах 2016 р. Стратегія партій базувалася на необмеженій критиці владного істеблішменту без пропозиції конкретної обґрунтованої альтернативи для вирішення економічних і соціальних проблем. Водночас до антидемократичної риторики вдавалася тільки одна представлена в парламенті партія «Котлеба – НП НШ».

Саме успіх на виборах 2016 р. ультраправої політичної сили «Котлеба – Народна партія Наша Словаччина» викликав значний негативний резонанс, який вийшов далеко за межі Словаччини. Вперше в історії постсоціалістичної Словаччини в парламенті присутня політична сила, діяльність якої має правоекстремістські ознаки.

Партія зареєстрована в 2010 р. і брала участь у трьох парламентських виборах, постійно нарощуючи свій електоральний потенціал: 2010 р. – 1,33%, 2012 р. – 1,58%, 2016 р. – 8,04% голосів і 14 мандатів [6]. На виборах 2016 р. партія «Котлеба – НП НШ», попри соціологічні прогнози, пододала п'ятивідсотковий виборчий поріг. Успіх «котлебівців» є відчутним і в регіональному масштабі, оскільки виборчий бар'єр вони подолали у всіх кряях, окрім Братиславського (4,7%) [6].

Результати виборів 2016 р. і успіх партії «Котлеба – НП НШ» стали несподіванкою і своєрідним шоком для словацького суспільства. У цьому зв'язку словацькі мас-медіа, політики, вчені не обмежували себе в політичній коректності, прямо означаючи партію як неонацистську і неофашистську [5]. Програмно-ідеологічний профіль партії – це суміш ультра націоналізму, популізму, євроспептицизму та антиглобалізму. Акумулюючи протестний потенціал, партія Котлеби в передвиборчій програмі «10 пунктів за нашу Словаччину!» зосередила свою радикальну критику в трьох ключових напрямках: національному (ромська меншина та мусульманські іммігранти), державно-владному (мейнстрімні партії і політики) та міжнародному (ЄС, США і НАТО) [1].

Вступивши до парламенту, партія «Котлеба – НП НШ» пріоритетним вважає парламентський спосіб впливу на владу, що значно послаблює радикалізм її гасел і діяльності. На сучасному етапі партія мало впливає на державну політику Словаччини, оскільки знаходиться в політичній ізоляції і володіє нульовим коаліційним потенціалом. У травні 2017 р. Генеральний прокурор СР зробив подання до Верховного суду щодо розпуску партії, але станом на вересень 2017 р. рішення ще не прийнято.

Попри сподівання, що представництво в парламенті правих екстремістів буде обмежено тільки цією каденцією, підтримка крайніх правих в Словаччині все ще зростає. Так, соціологічні дослідження агенції «Fokus» у вересні 2017 р. засвідчили, що суспільна підтримка партії Котлеби перевищує 10 % опитаних [2].

Зростання популярності гасел правих екстремістів, популістів, протестних партій зумовлено комплексом причин і чинників, серед яких: низька довіра частини словаків до політичної еліти та мейнстрімних партій; незадоволеність індивідів своїм соціально-економічним становищем; ісламофобія та негативна реакція на наплив до ЄС мігрантів з мусульманських країн; традиційні антиромські настрої в окремих районах Словаччини; страх втрати національних, культурних цінностей внаслідок посилення глобалізаційних, інтеграційних процесів та ін.

В структурі сучасної партійної системи поряд зі збереженням значення традиційних для Словаччини соціально-політичних розмежувань у площинах «центр – периферія», «ліві – праві», «словаки – угорці», «власники – наймані працівники»,

«єврооптимізм – євроскептицизм» на передній план виходять суспільно важливі теми імміграції, корупції та клієнтелізму у владі.

Тенденції до посилення фрагментації, деконцентрації та дестабілізації партійної системи СР після виборів 2016 р. підтверджують також деякі емпіричні заміри щодо її конфігурації. Зокрема, т.зв. «індекс ефективної кількості партій» (М. Лааксо, Р. Таагапера), що фіксує ступінь фрагментації партійної системи та кількість релевантних партій, за результатами розподілу місць у парламенті 2016 р. становив один з найвищих показників в історії Словаччини – 5,7 (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Показники індексу ефективної кількості партії (ENPS), індексу агрегації (A) і кількість політичних суб'єктів в словацькому парламенті (N) за результатами виборів 1990-2016 рр.

	1990	1992	1994	1998	2002	2006	2010	2012	2016
ENPS	4,9	3,2	4,4	4,7	6,1	4,8	4,0	2,8	5,7
A	4,6	9,9	5,8	4,8	3,4	5,6	6,9	9,3	3,5
N	7	5	7	6	7	6	6	6	8

Індекс агрегації (Л. Майер), який дозволяє виміряти концентрованість партійної системи через співвідношення частки місць найбільшої партії та кількості партій у парламенті, у 2016 р. становив показник 3,5 (до прикладу, у 2012 р. – 9,3). Показник агрегації у 2016 р. є одним з найнижчих впродовж усіх електоральних циклів у Словаччині, починаючи з 1990 р. (див. табл. 2), що вказує на послаблення домінуючої партії «Напряма – СД» і зниження стабільності парламентсько-урядової коаліції.

Значне оновлення парламентського представництва, наявність у парламенті політичних сил антисистемної та екстремістської спрямованості, гострий характер партійної конкуренції в контексті парламентських виборів 2016 р. свідчить про те, що сучасна партійна система є ближчою до типу «поляризованого плюралізму» за класифікацією Дж. Сарторі. А послаблення «істотності» партії «Напряма – СД» через зниження відносної частки голосів до 28% вказує на повернення Словаччини до типу «багатопартійної системи без домінуючої партії» (за типологією Ж. Блонделя). За таких умов послаблюється стабільність парламентсько-урядової системи СР.

Отже, останні парламентські вибори в Словаччині зафіксували ряд складних тенденцій партійно-політичного розвитку, частина з яких прослідковувалася вже в рамках кількох електоральних циклів, а частина – проявилася тільки в 2016 р. 3-поміж основних деструктивних тенденцій у розвитку сучасної партійної системи Словаччини слід виокремити наступні: розпад її «структурного ядра», яке тривалий час визначало основне русло політичного процесу і було основою стабільності, прогнозованості розвитку партійної системи; подальша плюралізація парламентського представництва партій, нестійкість партійної системи і різке оновлення її складу в 2016 р., що не сприяє стабільності парламентсько-урядової системи; асиметрія партійної системи в проекції двомірної шкали «ліві – праві» та надмірна фрагментованість правого спектру, що ускладнює формування коаліцій; посилення електорального впливу та кількісного представництва політичних суб'єктів популістичної, антисистемної спрямованості; зростання популярності та представництво в парламенті партії, діяльність якої має правоекстремістські ознаки.

Така партійно-політична ситуація вимагає як інституційного вдосконалення умов діяльності партій (насамперед, запобігання проявам екстремізму), так і посилення відповідальності політичної еліти, партій і громадян, їх взаємної налаштованості щодо

конструктивного подолання суспільних суперечностей та продовження демократичного розвитку Словаччини.

Список використаної літератури

1. 10 bodov za naše Slovensko! Volebný program politickej strany [Electronic resource] // Ľudová strana Naše Slovensko. – 2016. – Mode of access: <http://www.naseslovensko.net/wp-content/uploads/2015/01/Volebn%C3%BD-program-2016.pdf>
 2. Agentúra FOCUS Press release. 21.9.2017 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.focus-research.sk/files/n216_Volebne%20preferencie%20politickych%20stran_september2017.pdf
 3. Dudinská I. Vývoj straníckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1989 až 2016 / I. Dudinská, M. Cirner // Політичні партії і вибори: українські та світові практики : зб. ст. і тез / за заг. ред. А. Романюка. – Львів : Простір-М, 2017. – С. 308-326; Dudinská I. Vývoj straníckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1989 až 2016 / I. Dudinská, M. Cirner // Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky : zb. st. i tez / za zah. red. A. Romaniuka. – Lviv : Prostir-M, 2017. – S. 308-326
 4. Malová D. Transformation experiences in Slovakia : governing uncertainty / D. Malová. – Berlin : Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017. – 13 s.
 5. Mesežnikov G. Slovenské voľby 2016: šok pre slovenskú demokraciu [Electronic resource] / G. Mesežnikov. – Mode of access: <http://cz.boell.org/cs/2016/03/22/slovenske-volby-2016-sok-pre-slovensku-demokraciu>
 6. Štatistický úrad Slovenskej republiky [Electronic resource]. – Mode of access: <https://slovak.statistics.sk>
- Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.

A. Klyuchkovych

DESTRUCTIVE TRENDS IN PARTY SYSTEM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA AFTER THE PARLIAMENTARY ELECTIONS IN 2016

The article is devoted to the transformation of the party system in modern Slovakia. The current party system of the Slovak Republic, defined its main features, problems and trends with regard to parliamentary elections 2016 was investigated.

It is established that the Slovak party system has undergone significant changes compared to previous years. The party system is a dynamic integrity, the composition of which varies from election to elections. The author comes to the conclusion, that the results of the parliamentary elections in 2016 are led to the reorganization of the party system in the Slovak Republic, with a change in structure and political influence of its subjects.

According to the results of the parliamentary elections in 2016, the «structural core» of the Slovak party system was broken up. A characteristic feature of the Slovak party system is its dynamic and constant updating of its composition. As a result of the elections to the National Council of the Slovak Republic in March 2016, the number of political parties in parliament has increased. The Slovak party system mainly consists of small parties, which have some difficulties to form a coalition. The party system is characterized by ideological asymmetry and fragmentation of the right spectrum.

The growth of populism is a destructive trend in parties' election campaigns. The influence of anti-system, populist and right-wing extremist parties is increasing in the party system of the Slovak Republic. The reasons for the success of populist and right-extremist political forces are analyzed.

Fragmentation, deconcentration and destabilization are characterized for the modern party system of the Slovak Republic. It is concluded that destructive tendencies in party political development create a threat to the stability of the parliamentary and governmental system of the Slovak Republic.

Key words: Slovak Republic, party system, political parties, parliamentary election.